

ЛІТАРАТУРА

1. Словарь иностранных слов. — 6-е изд. — М., 1964, с.22.
2. Управление, информация, интеллект/ Под ред. А.И.Берга. — М., 1976, с.20.
3. Психологический словарь/ Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Педагогика-Пресс, 1996, с.11-12.
4. Левитов Н.Д. О психологических состояниях человека. — М., 1964, с.292, 356, 357.
5. Веденов А.В. Роль внутренних противоречий и способов их преодоления// Вопросы психологии, 1959, № 1.
6. Бенедиктов Б.А., Бенедиктов С.Б. Психология обучения и воспитания в высшей школе. — Мн.: Выш. шк., 1983, с.202.
7. Бенедиктов Б.А., Бенедиктов С.Б. Психология обучения и воспитания в высшей школе. — Мн.: Выш. шк., 1983, с.203.

УДК 808.26:37

Р.В.Міксюк, старшы выкладчык кафедры беларускай мовы

АСНОЎНЫЯ ШЛЯХІ І СПАСАБЫ НАМІНАЦЫІ ЛЕКСІКІ

Тэрмінам “намінацыя” (ад лац. *nominatio* — найменне) называюць працэс стварэння моўных адзінак для называння фрагментаў рэчаіснасці і фарміравання адпаведных паняццяў пра іх у форме слоў, словазлучэнняў, сказаў. Гэтым тэрмінам называюць і вынік працэсу намінацыі — значную моўную адзінку.

Лясная лексіка як састаўная частка намінацыі навакольнага асяроддзя патрабуе даследавання ва ўсіх аспектах лінгвістыкі — семантыкі, этымалогіі, лінгвагеаграфіі, намінацыі і інш.

Намінацыя — гэта складаны працэс, які звязаны з апрадмечваннем чалавекам аб'ектыўнага свету, з вылучэннем і абагульненнем неабходнага і істотнага ў прадмеце, што і дазваляе адрозніваць адзін прадмет ці з'яву ад іншых. Але разам з тым намінацыя — гэта і працэс атаясамлівання з'яў рэчаіснасці. Назіраючы за лесам, чалавек прыйшоў да намінацыі паняцця “дрэва”, бо ён змог адзначыць не толькі адрозненне па форме лісця, узросце, велічыні і інш., але і агульнае для ўсіх дрэў: наяўнасць цвёрдага ствала, галін, каранёвай сістэмы.

Лясная лексіка аб'ядноўвае вялікі клас слоў і словазлучэнняў, уключаючы тэрміны лесаводства, дэндралогіі, батанікі, сістэматыкі, марфалогіі, фізіялогіі, экалогіі і інш., дзе аб'ектам даследавання з'яўляецца раслінны арганізм.

Па стылістычнай дыферэнцыяцыі лясную лексіку можна класіфікаваць на словы-тэрміны, агульнаўжывальныя словы і дыялектызмы.

Безумоўна, тэрміналагічная лексіка з'яўляецца найбольш дынамічнай часткай моўнай сістэмы. Колькасны рост новых намінацыйных знакаў для абазначэння пазнавальных аб'ектаў і з'яў звязаны з паглыбленнем ведаў чалавецтва і рухам да ісціны. Так, напрыклад, сёння батанічная навука атрымала новы магутны імпульс у сувязі з праблемай захавання генафонду сусветнай флоры, зарадзіўшы патрэбу ў фарміраванні новай навукі — лясной экалогіі, а гэта значыць дала вялікую колькасць новых намінацый.

Лесагаспадарчая тэрміналогія беларускай мовы нагадвае і з боку формы, і з боку зместу вельмі складаную і стракатую карціну, што абумоўлена шэрагам экстралінгвістычных прычын. Перш за ўсё, лесагаспадарчая тэрміналогія вельмі блізкая да жыцця людзей, і зарадзілася яна ў працэсе паўсядзённай практыкі ў выніку паступовага развіцця, паглыблення навуковага пазнання навакольнага асяроддзя і росту міжнацыянальных кантактаў у розных сферах чалавечай дзейнасці.

Гістарычна склалася так, што лесагаспадарчая тэрміналогія беларускай мовы захавала шматвяковыя традыцыі класічнай (лацінскай або грэчаскай) тэрміналогіі (напрыклад, з лацінскай мовы дамінант /dominans, dominantis — пануючы/, сукцэсія /successio — спадчыннасць/, з грэчаскай мовы дэндралогія /dendron — дрэва + logos — навука/, анабіёз /anabiosis — ажыванне/, з грэчаскай і лацінскай псеўдарэлікты /грэч. pseudos — хлусня + лац. relictum — рэшткі, акліматызацыя /лац. ad — да, для + грэч. klima — клімат/ і інш.).

Асабліва важная роля ў развіцці лесагаспадарчай тэрміналогіі прыпадае на 20-я гады XX стагоддзя. Гэты час адзначаны стварэннем нацыянальнай тэрміналогіі, прычым у адных выпадках выкарыстоўваліся раней існаваўшыя ў народзе словы або ствараліся наватворы, у другіх — запазычваліся словы або прыцягваліся каранёвыя і дэрывацыйныя марфемы класічных моў.

Гістарычны агляд развіцця лесагаспадарчай тэрміналогіі выяўляе шэраг матываваных і нематываваных лексем. Матывацыя — адзін з асноўных прынцыпаў намінацыі. Сувязь матывацыі і намінацыі ў тым, што прадмет атрымлівае назву па нейкай адметнай прыкмеце: колеры, форме, памеры, функцыі і іншых. Напрыклад, семантычную матывацыю лексемы “ігліца” знаходзім па падабенстве ліста хвоі з іголкай, а матывацыю лексемы “бор” можам знайсці толькі паглыбіўшыся ў этымалогію слова. Першапачатковае значэнне лексема “бор” знаходзіць у індаеўрапейскім * bher * bhor ‘быць вострым’, праславянскім * borъ ‘хваёвы лес, сасна’. У аснову назвы была пакладзена ‘рэжучая’, дакладней — ‘калючая’, уласцівасць

хвоі. Развіццё семантыкі можна разглядаць наступным чынам: хвоя > хваёвае дрэва > хваёвы лес.

Трэба адзначыць, што тэрмінаўтварэнне адбываецца з дапамогай тых жа сродкаў намінацыі, што і ўтварэнне агульнаўжывальнай лексікі, але з рознай ступенню прадуктыўнасці кожнага з іх. Пры ўтварэнні лесагаспадарчай тэрміналогіі выкарыстоўваюцца ўсе асноўныя спосабы словаўтварэння: семантычны, марфалагічны і сінтаксічны.

Семантычны спосаб тэрмінаўтварэння (яго можна назваць народным) быў найпершым пры стварэнні лясной тэрміналогіі. Беларусы заўсёды знаходзілі лексічныя сродкі для намінацыі рэалій і кіраваліся патрэбамі рэальна-практычнымі, якія дыктавала само жыццё. Пра гэта можна меркаваць па вялікай колькасці разнастайных змястоўных назваў для абазначэння паняцця “лес”: бор, субар, гай, пушча, пералесак, нетры, неруш, дуброва, ельнік, хвойнік, сасоннік, бярэзнік, асіннік.

Пры семантычным спосабе ўтварэння тэрмінаў, г.зн. другаснай намінацыі, асобае месца займае метафарызацыя. Лясная лексіка мае даволі вялікую колькасць тэрмінаў, якія ўтвораны шляхам метафарызацыі або метанімізацыі агульнаўжывальных лексічных адзінак. Напрыклад, пасынак, пазуха ліста, каўнерыкавая хвоя, шып-дрэва, гузаватая бяроза, вярба вушастая, кізільнік лямцавы, лог парасонавы, парыковае дрэва, ражковае дрэва, жалезнае дрэва, крылаалешнік, падрумяньванне.

Новыя номены, асабліва назвы відаў дрэў і прылад працы ў лесе, узніклі шляхам пераносу ўласнай назвы на прадмет: кедр сібірскі, бяроза карэльская (туркестанская, Эрмана), лімоннік кітайскі, клён татарскі, бук еўрапейскі, вярба руская, ірга канадская, елка еўрапейская (канадская, сербская), разметчык Ветрава, хак Сцепанчука і інш. Шмат назваў узнікла па прыкмеце прыналежнасці жывёле ці чалавеку або падабенстве да іх: вярба казіная, воўчае лыка, ваўчаягада, конскі каштан, мядзведжы арэх, дзявочы вінаград, змеяпадобныя елкі, дзяржы-дрэва, дрэвагубца, лоўчыя дрэвы, парода-абівальшчык, цар-дуб, дуб-волат.

Але найбольш найменняў дрымонімаў утворана па колеры лісця ці ствала дрэва: чарнаклён, чорнаалешнік, хвоя чорная, вольха чорная (белая, шэрая), клён белы (серабрысты), вярба белая (попельная, пурпурная), белалоз, жаўталоз, таполя чорная (белая, жоўтая, серабрыстая), жасцёр дыяментавы.

Частка дрымонімаў атрымала найменні па пэўных якасцях, уласцівасцях: клейкая вольха, вяз гладкі (шурпаты), вярба вастралістая (ломкая), каштан горкі (салодкі), елка калючая, жасцёр слабільны (фарбавальны). Вялікія лексіка-семантычныя разрады складаюць тэрміны, звязаныя гіпанімічнымі адносінамі. Звычайна такія тэрміны, а дакладней тэрміналагічныя словазлучэнні, узнікаюць на базе агульналітаратурных

слоў пры намінацыі больш вузкіх паняццяў, напрыклад, гаспадарка — нізкастваловая, высокастваловая, лесасечная, выбарачная, суцэльналесасечная; лес — ветраахоўны, водаахоўны, полеахоўны, курортны, дзяржаўны, запаведны і г.д.

Шырокія словаўтваральныя магчымасці маюць агульнаўжывальныя словы, якія адначасова ўжываюцца ў якасці лесагаспадарчай тэрміналогіі: лес — лесасека, лесасплаў, лесаспуск, лесанарыхтоўка, лесаразвядзенне, лесаўзнаўленне, лесакарыстанне, лесаўпарадкаванне, лесааднаўленне, лесавод, лесавоз, лесамеліярацыя, лесапункт, лесахімія, лесацягалка і інш.

Да сродкаў намінацыі адносяць семантычныя медыфікатары — прыстаўкі і суфіксы, пры гэтым сувязь вытворных і невытворных асноў застаецца вельмі цеснай і не залежыць ад таго, ці з'яўляецца зыходная адзінка ўласна тэрмінам. Так, напрыклад, значэнне дзеяслова “падрастаць” ляжыць у аснове значэння тэрміна “падрост”, паколькі вытворны тэрміналагічны назоўнік абазначае маладыя дрэвы, якія падрастуць і ўтвораць спелы дрэвастой.

Найбольш прадуктыўнай з'яўляецца мадэль, па якой афіксальным шляхам ад дзеясловаў утвараюцца назоўнікі з працэсуальным значэннем. Варта пры гэтым адзначыць актыўнасць суфікса -К- і прыстаўкі А-. Напрыклад, пасадка, прачыстка, падсечка, высечка, падсочка, падрэзка, валка, тралёўка; аблясенне, абсадка, азеляненне, акорванне, абсечка, асушэнне.

У лесагаспадарчай тэрміналогіі надзвычай распаўсюджаны складаныя тэрміны, якія ўтвараюцца па некалькіх прадуктыўных мадэлях: “назоўнік + назоўнік без інтэрфікса” (ельнік-кіслічнік, шып-дрэва); “аснова назоўніка або прыметніка + назоўнік з інтэрфіксам” (лесаўзнаўленне, лесапасадка, карападноўка, ветрапавал, чорнаалешнік, смолавядзяленне); “аснова прыметніка або прыслоўя + прыметнік з інтэрфіксам” (высокапаўнотныя, нізкастваловыя, голанасенныя, пакрытанасенныя).

У сувязі з удасканаленнем навішых тэхналогій вытворчасці шырокае распаўсюджанне ў лесагаспадарчай тэрміналогіі атрымалі састаўныя тэрміны. Яны могуць быць двухкампанентнымі (перастойны дрэвастой, санітарная рубка, пнёвы асмол, шаг падноўкі, хваёвы лес), трохкампанентнымі (тэхнічная спеласць лесу, глебаахоўная лясная паласа), шматкампанентнымі (нізкастваловая форма лясной гаспадаркі, дзелавае форма лясной гаспадаркі без выдзялення асноўнага сартыменту).

Адзначым, што семантычны спосаб утварэння найбольш характэрны для пачатковага этапу фарміравання лясной лексікі; марфалагічны супадае з агульналітаратурнай дэрывацыяй; сінтаксічны спосаб стаў найбольш прадуктыўным у апошні час у сувязі з развіццём навукі і тэхнікі. Сёння

для выражэння ўсіх паняццяў яшчэ не падабраны асобныя лексемы. Праца па стварэнні аднаслоўных тэрмінаў вызначаецца складанасцю, бо немагчыма адшукаць ці стварыць мільёны дэнататаў для ўсіх паняццяў якія створаны чалавецтвам са старажытнай пары да нашага часу.

УДК 947.6

И.В. Коледа, ассистент

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ: ДИАЛЕКТИКА НАЦИОНАЛЬНОГО И ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОГО

На формирование и развитие всей системы общественных отношений и отдельного человека в многонациональном государстве существенное влияние оказывает состояние национального фактора. По своей сути он состоит из комплекса не только собственно национальных проблем, но и выходящих на них или соприкасающихся с ними вопросов социально-экономического и духовного, политического развития наций.

Рост национального самосознания, который наблюдается почти у всех народов мира в XX веке, можно охарактеризовать как качественно новую ступень осознания нацией себя, своего места и роли в мире, ее стремления к качественному скачку в своей судьбе; и если в этом стремлении доминирует созидательное начало, то оно может привести к действительному национальному процессу, удовлетворению подлинных национальных чувств и потребностей.

На активизацию национального самосознания влияет не только собственно национальный момент, сколько целый ряд переплетенных социально-политических и духовно-нравственных причин общественного развития, определяющих самочувствие нации в целом или отдельных ее слоев.

Национальное самосознание - это сложное структурное образование, которое включает и национальные стереотипы, и представление о территории, культуре, языке, об историческом прошлом. В национальном самосознании присутствует не только познавательный, но и эмоциональный компонент - отношение к культуре и историческим ценностям своего народа и национальные интересы, которые стимулируют действительность людей и которые особенно возрастают в условиях бурной социально-политической жизни, демократизации общества.

Массовый всплеск национального самосознания наблюдался во второй половине 80-х - начале 90-х годов, когда начался процесс национального самопознания и целые пласты национальной истории и культуры обрели шанс на возрождение.